

KOVÁCS ENDRE, PARIPÁS BÉLA,

FIZIKA II.

5

A Műszaki Földtudományi Alapszak tananyagainak kifejlesztése a
TÁMOP 4.1.2-08/1/A-2009-0033 pályázat keretében valósult meg.

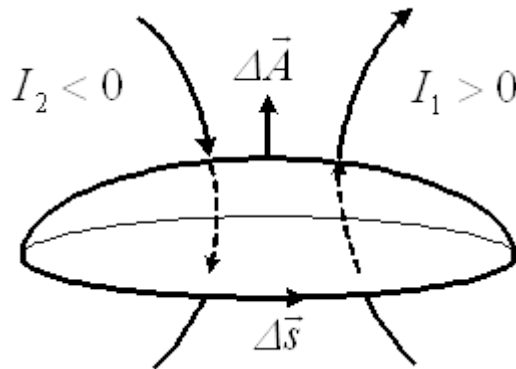
V. MÁGNESES TÉR GERJESZTÉSE

1. AZ AMPÈRE-FÉLE GERJESZTÉSI TÖRVÉNY

Korábban említettük, hogy mozgó töltések mágneses mezőt hoznak létre. A mérési tapasztalatok alapján felállított **Ampère-féle gerjesztési törvény** vékony vonalas áramok esetén azt mondja ki, hogy a mágneses térerősség zárt görbére vett integrálja egyenlő a görbe által határolt tetszőleges felületen áthaladó áramok algebrai összegével:

$$\oint_{\mathcal{G}} \vec{H} d\vec{s} = \sum_j I_j$$

Az áramerősségek algebrai összegénél az előjelezésre azt a szabályt használjuk, hogy az az áram, amelyik a felületet a felület normálisának irányában dőfi pozitív, amelyik azzal ellentétesen dőfi, az pedig negatív. Megállapodás szerint, a peremgörbe körüljárási irányát és a felületi normális irányát a jobbcsvavar szabály kapcsolja össze.

A zárt görbe által körülfogott áramok előjelezése

Az Ampère-féle gerjesztési törvény írja le az áram és az általa gerjesztett mágneses mező közötti összefüggést. Tapasztalati tény, hogy a gerjesztési törvény akkor is érvényben marad, ha térben mágnesezhető anyagok vannak jelen. A gerjesztési törvény differenciális (lokális) alakja: $\text{rot} \vec{H} = \vec{j}$. A stacionárius áram mágneses mezeje tehát *nem örvénymentes*. Az áramba bele kell számítani nem csak a konduktív áramot (vezetési áram, ami pl. a fémekben folyik), hanem a konvektív áramot is. Tehát pl. pozitív ionok áramlanak vákuumban, akkor is mágneses tér gerjesztődik.

Hosszú egyenes vezető mágneses tere

Számoljuk ki egy végtelen hosszúnak tekintett vékony egyenes vezető mágneses terét, ha benne I áram folyik. Szimmetria-okokból következik, hogy a térerősség értéke csak a vezetőtől mért távolságtól függ. Az erővonalak körül fogják az áramot, tehát a vezetőre merőleges síkokban fekvő koncentrikus körök, középpontjukban a vezetővel. Ekkor, ha egy ilyen körvonal mentén integrálunk, a $\vec{H}$ nagysága állandó, iránya párhuzamos az ívelemmel, így H kihozható az integráljel elé:

$$\oint_{\mathcal{G}} \vec{H} d\vec{s} = H \oint_{\mathcal{G}} ds = H \cdot 2r\pi = I,$$

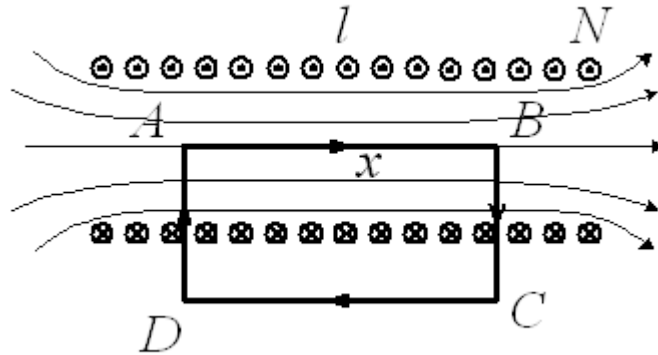
azaz

$$H = \frac{I}{2r\pi}$$

vagyis a mágneses tér erőssége a távolsággal fordítottan arányos.

Szolenoid mágneses tere

Tekintsünk egy, az átmérőjéhez képest hosszú, sűrűn csévelt hengeres tekercs mágneses terét. A mező homogénnek tekinthető a tekercs belsejében. A tekercs hosszát jelölje l , a menetszám legyen N , és legyen A , a keresztmetszet. Ekkor az egységnyi hosszra jutó menetek száma $\frac{N}{l}$. A tekercsben folyó áramerősség I . Egy alkalmasan megválasztott zárt görbére írjuk fel a gerjesztési törvényt. A zárt görbe legyen az ABCD téglalap, x az AB oldal hossza.

A szolenoid tekercs és mágneses mezeje

A zárt görbére történő összegzést felbonthatjuk négy nyílt görbére történő összegzésre:

$$\oint \vec{H} d\vec{s} = \int_A^B \vec{H} d\vec{s} + \int_B^C \vec{H} d\vec{s} + \int_C^D \vec{H} d\vec{s} + \int_D^A \vec{H} d\vec{s}$$

A téglalap esetében a DC szakaszon a tér közelítőleg nulla (mivel hosszú és vékony a tekercs), az AD és a BC szakaszon pedig a tér iránya merőleges a görbére, így az összeg csak az AB oldalra nem tűnik el. Ebből:

$$Hx = \frac{N}{l} x I, \text{ azaz } H = \frac{NI}{l}, \text{ így a mágneses indukció:}$$

$$B = \mu \frac{NI}{l}.$$

Vagyis a mágneses indukció a tekercs belsejében az egységnyi hosszra eső menetszámmal arányos.

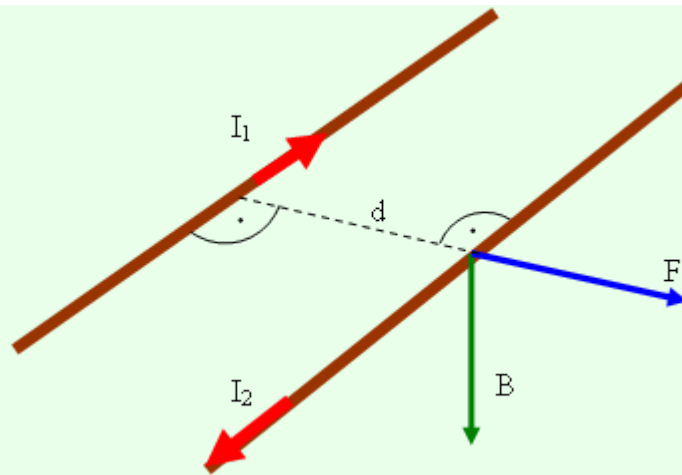
SZÁMOLÁSI FELADAT

Feladat: Mekkora erővel hat egymásra két 12m hosszú és egymástól a levegőben 10cm távolságra lévő gyűjtősín rövidzárlat idején, ha azokban a zárlati áram 20kA értékű ($\mu_0=4\pi \cdot 10^{-7} \text{Vs/Am}$)?

Megoldás: Mivel a két sín hossza jóval nagyobb, mint a távolságuk, a mágneses tér számításakor a végtelen hosszú egyenes vezető mágneses terére vonatkozó $H = \frac{I}{2r\pi}$ közelítést használjuk, tehát az egyik sínben

folyó áram által gerjesztett mágneses indukció értéke a másik sín helyén: $B = \frac{\mu_0 I_1}{2r\pi}$. Az ábrán a jobb oldali

sín helyén $\vec{B}$ lefelé mutat.

A másik sínrre az Ampere-erő hat, melynek értéke: $F = \frac{\mu_0 \cdot I_1 \cdot I_2}{2\pi r} \cdot l$. Mivel mindkét sírben azonos a zárlati áram értéke, ezért $I_1 \cdot I_2 = I^2$. Tehát a fellépő erő: $F = 9600\text{N}$. A bal oldali sínrre ható erő az ábrán jobbra mutat, a jobb oldalira nyilván balra hat az Ampere-erő. Általános is igaz, hogy párhuzamos vezetők vonzzák egymást, ha azonos irányban folyik bennük az áram és taszítják, ha ellentétes irányban folyik.

Határfeltételek (peremfeltételek)

A mágneses Gauss-törvényből és az Amper-féle gerjesztési törvényből levezethető, hogyan viselkednek a mágneses mennyiségek két közeg határfelületén:

$$H_{1t} = H_{2t},$$

azaz a két közeg határán a mágneses térerősség tangenciális koordinátája folytonos (ez csak akkor igaz, ha nincsenek a felületben folyó áramok) és

$$B_{1n} = B_{2n},$$

azaz a két közeg határán a mágneses indukció normális koordinátája folytonos. Az elektromos indukcióvektor normális koordinátája a határfelületen azért szenvedett ugrást, mert ott elektromos töltések voltak. Mágneses töltések nincsenek, ezért a mágneses indukció normális koordinátája a két felület határán folytonos.